

Bojana Škorc

Univerzitet umetnosti u Beogradu

Fakultet likovnih umetnosti

Vesna Ognjenović

„Zdravo da ste“, Beograd

Biljana Pejić

Udruženje za empirijska istraživanja umetnosti, Beograd

UDK 364.64-053.6+316.64-053.8:37.018.2

PROCENA SOCIJALNIH ODNOSA IZMEĐU ADOLESCENATA I ODRASLIH U OBRAZOVANJU

Sažetak: Učesnici istraživanja su mladi u adolescentnom uzrastu (12–18), koji su odgovarali na pitanja o pozitivnim i negativnim odlikama svojih vršnjaka i odraslih iz okruženja. Uzrasti su odabrani zbog razvojne osetljivosti i važnosti pronalaženja adekvatne metode u radu. Grupe su odgovarale na pitanja šta najviše / najmanje cene kod vršnjaka i odraslih koje sreću. Odgovori su prikupljeni u 5 osnovnih škola (74 učesnika), 3 srednje škole (57) od ukupno 141 učenika. Kvantitativna analiza (ANOVA) pokazuje ujednačenost pozitivnih i negativnih odgovora. Kvalitativna analiza pokazuje razlike u opisima ključnih osobina kod mladih i odraslih. Najfrekventnije pozitivne osobine su socijalne prirode: druželjubivost, iskrenost, optimizam, nesebičnost. Najčešće negativne odlike su agresivnost, lenjost, neiskrenost, zavist. Rezultati pokazuju da se najvažnije odlike odnose na interaktivni aspekt obrazovanja i odrastanja. Za ovaj uzrast, obrazovni programi bi trebalo da sadrže izražene socijalne, interaktivne aktivnosti uz naglašenu participaciju.

Ključne reči: adolescenti, obrazovanje, odlike vršnjaka

1. Kontekst istraživanja

1.1. Uzrast i razvoj

Odnos društva prema određenim uzrasnim kategorijama zavisi od razumevanja razvojnih potreba i mogućnosti koje taj uzrast nosi. Događa se da zdravorazumski pristup, koji se prelijeva i u obrazovanje, utiče tako što se deca i mladi raspoređuju i definišu na osnovu uzrasta kojem pripadaju. Pored velikog truda i naučne podrške koji stižu iz psihologije, pedagogije i sociologije, definisanje i razumevanje mladog čoveka preko uzrasnih karakteristika često postaje stega ispod koje kreativno i novo ponašanje teško može da se prepozna. Način na koje vidimo „pubertetlije“ ili „mlade“ često je određen ne samo onim šta možemo, nego i šta ne možemo da sagledamo u celovitosti njihovog razvoja.

„Godine – kao i vreme po sebi kojim se one mere – mogu biti korisne za administrativne svrhe ali kao i sve druge društveno nametnute kategorije, oštro ograničavaju ljudski razvoj. Prilepiti neku vremensku oznaku ili identifikacionu karticu na ljudsko biće – 'tinejdžeri', 'sredovečni', 'stari' – i vi ste time odredili sve, od toga šta treba obući, kako treba hodati i razgovarati...“ (Njumen, 2009: 125)

Rasprava o identitetu koja se vodi u sferi socijalne psihologije ukazuje na opasnosti da istorijski i kulturno determinisana identitetska značenja postaju znaci, poput unapred utvrđenih putokaza koji od samog rođenja ljudske jedinice određuju njen put. Sveobuhvatni pristup identitetu podrazumeva fokusiranost na međusobnu povezanost između ideoloških, društvenih, materijalnih i psiholoških dimenzija identiteta (Howarth, 2010).

1.2. Kontekst obrazovanja

U životnoj praksi dece i mladih, od ključnog značaja je sagledavanje celovitosti razvojnog trenutka, uključujući složene segmente životne prakse u okviru obrazovnih, socijalnih, institucionalnih i ličnih životnih oblasti. Neki od indikatora uspešnosti i integrisanosti obrazovanja u socijalni trenutak zajednice u Srbiji su zabrinjavajući i ukazuju na potrebu sistematske evaluacije i reformisanja. Na pitanje šta bi menjali u školi, 61% odgovora učenika se odnosi na kvalitet obrazovnog procesa i programa, ako se tome dodaju odgovori koji se odnose na lošu socijalnu klimu u školi, 77,5% problema u školi vezano je za nematerijalne uslove, tačnije, problemi leže u odnosu između dece i aktera u obrazovanju, a ne u ekonomskim, materijalnim ili tehnološkim ograničenjima (Plut, Krnjajić, 2004). Pored toga, uska veza između ispadanja iz obrazovnog sistema i stepena siromaštva, nije dovoljno prepoznata. Nacionalna strategija za borbu protiv siromaštva registruje da 72% najsiromašnijih građana ima nekompletnu ili kompletnu osnovnu školu, čemu treba dodati nekoliko stotina hiljada ljudi iz rizičnih grupa (Romi, izbegli, raseljeni) koje ovaj dokument nije uključio.

Istovremeno, pojačana tendencija da se obrazovanje posmatra kao ekonomska a ne razvojna kategorija, uslovalo je da se obrazovanje tretira kao roba koja više prati kupovnu moć porodice, nego realne društvene potrebe. Visok stepen nezaposlenosti i odliv obrazovanih stručnjaka, samo su neki od indikatora ove pojave. Prema istraživanju sprovedenom 2005–2007. godine na 200 mladih poreklom iz izbegličkih porodica, oko 35% ispitanika je želelo da nastavi školovanje ali nije imalo materijalnih mogućnosti (Škorc, Ognjenović, 2007).

Još jedan zabrinjavajući indikator je selekcija stručnjaka u obrazovanju, što je dugogodišnja posledica nedostataka u praćenju kvaliteta i efikasnosti procesa. Često je psihološki profil predmetnog nastavnika ili profesora neprimeren obrazovnom zadatku. Slaba efikasnost i psihološko-pedagoška adekvatnost zaposlenih u obrazovanju je prikrivena, tek posredno vidljiva pojava. Istraživanje izvedeno na nastavnicima predmeta prirodnih nauka u osnovnim i srednjim školama, na primer, pokazuje da su stavovi nastavnika prema saznanju i učenju negativniji od stavova čak i njihovih loših učenika, pri čemu se zapaža da nastavnici veruju da je sposobnost učenja

urođena i ne može se na nju uticati (Cvijan, 2010). Čini se kao da učenici imaju pozitivniji stav prema materiji koju uče čak i kada su neuspešni, nego profesori prema onome što predaju. Mnoge studije ukazuju na postojanje dominantno direktivnog, jednosmernog principa nastave, gde nastavnik sebe prepoznaje kao izvršitelja ocenjivanja, a ne kao nekoga ko ima obrazovni i vaspitni zadatak (Jovanović, 2010). Podbacivanje naših učenika na testovima tehničke pismenosti i prirodnih nauka u okviru PIZA projekta, takođe ukazuje na paradoks – postojanje pozitivnog stava prema materiji, ali nedovoljno znanje te iste materije (Baucal, 2012).

Prema istraživanju Ministarstva prosvete, kada bi se primenio kriterijum pismenosti Evropske zajednice, 40–50% dece u Srbiji bi spadalo u kategoriju funkcionalno nepismenih (Prosvetni pregled, 2010). Takođe, stepen nezadovoljstva prosvetnih radnika u visokom obrazovanju koje finansira država je značajno viši nego kod onih koje finansira privatni sektor (Marušić, 2010), isti trend razlika postoji između studenata državnih i privatnih fakulteta (Koledin, 2010).

Uprkos svih navedenih nepovoljnih indikatora stanja obrazovanja u Srbiji, treba napomenuti da je osnovna odlika obrazovnih institucija još uvek otvorenost i demokratičnost – uključena su sva deca, vršnjačke grupe nisu formirane selekcijom nego inkluzijom prema mestu življenja, životnom prostoru, raznolike su i stvaraju socijalnu mogućnost svakom detetu da postane i ostane uključeno u mreže društvenih odnosa koje će se produžavati na sledeće životne etape. Razbijanje sistema osnovnog školstva na grupe formirane po socijalnom statusu roditelja, kako je to u mnogim zajednicama koje smo skloni da smatramo uzorima, donelo bi opasnost marginalizovanja i smanjivanja jednakih mogućnosti za sve, a takođe i dezintegracije zajednice i stvaranja paralelnih sistema. Da bi bilo moguće očuvati demokratičnost i inkluzivnost, potrebno je da se izvrši dublja transformacija sistema obrazovanja. Zahtev za većom participacijom dece i mladih a manje ambicioznim i bolje prilagođenim programima predmeta, samo je prvi u nizu zadataka na kojima treba raditi.

Slika obrazovanja u Srbiji je, naravno, daleko bogatija i složenija nego što se može prikazati, ali smatramo važnim potrebu za transformisanjem obrazovnih pristupa i pomeranju fokusa sa individualnog postignuća (merenog memorisanjem) ka interaktivnim i integrativnim aspektima obrazovanja. Kako kaže jedan autor: „Da li je obrazovanje reprodukcija ili ljudski razvoj? Prema prvom, posmatramo koliko je osoba u stanju da primi i zadrži, a linearni prenos je idealna forma. Umesto toga, dinamički pristup bi učio decu načinima stvaranja opštijih smislaonih klasa znanja.“ (Pramling, 2006: 236).

2. Pristup preadolescentima i adolescentima

Učenici viših razreda osnovne škole se tradicionalno prepoznaju kao preadolescenti ili rani adolescenti koji se nalaze u prelaznom periodu između detinjstva i mladosti. Srednjoškolci se smatraju adolescentima koji su u predvorju odraslog doba. Biti u prelaznom uzrastu u društvenom kontekstu koji je nestabilan, zahvaćen korenitim promenama i procesima koji nisu do kraja predvidivi, životna je činjenica

mladih danas. Ono što bi bilo univerzalno važeće za uzrasnu grupu preadolescenata ne bi trebalo posmatrati ni tumačiti nezavisno od aktuelnog životnog okvira u kome se odrastanje događa. Svodenje preadolescentnog perioda na unapred zadate, „tinejdžerske“ obrasce, ili adolescenta na približavanje odraslom, pretilo bi da osiromaši psihološko viđenje kvaliteta i složenosti ovih procesa.

Socijalni stereotip po kome se period preadolescencije prepoznaje kao faza fizičkog sazrevanja, preuzimanja socijalne i polne uloge mladog čoveka, brzih fizioloških promena, vezivanja za vršnjačke grupe i otpora prema autoritetu, nameće rizik uprošćenog pristupa i načina rada sa ovom grupom. Dodatno, sve glasnija kampanja medija koja je usmerena na problemske, ekstremne i negativne događaje kao podršku gledanosti i ekonomskoj održivosti glasila, veštački problematizuje uzrasnu grupu mladih, namećući joj poziciju društvenog problema. Prisustvo mladih u informatičkom polju se uglavnom odvija preko ekstremno polarizovanih negativnih i pozitivnih junaka, mlad čovek je predstavljen kao neko ko postiže velike uspehe ili kao neko ko je zločinac, za koga još nema dovoljno oštre kazne.

Bilo da prepoznajemo grupe mladih kao „problematične“, „rizične“, „agresivne“ ili, sa druge strane kao „darovite“, „uspešne“ i „superiorne“, stvaramo uprošćen i shematizovan pristup iz koga proizilaze stereotipne metode rada. Princip koji se mora imati u vidu u radu sa mladima je prepoznavanje slojevitosti i bogatstva svake individue, njena nesvodivost na uzrast ili lične odlike. Pristup mladima koji je osetljiv na praktičan životni kontekst – školu, drugove, porodicu, interesovanja – na realnost odrastanja, traži da se kao psiholozi oslobodimo predstava o uzrastu kao primarne odrednice i uključimo se u građenje odnosa prema onome što realno jeste, kao i da sagledavamo ono što je tek u nastajanju i u procesu promena. Stepem i kvalitet participativnosti u radu sa grupama mladih zbog toga, trebalo bi da bude dovoljno snažno i dovoljno jasno podržan, a koraci obrazovnog programa, aktivnosti, sadržaj, ishod, prezentovanje i promišljanje, proizvod interaktivnog rada, razmene između mladih i aktera u njihovom odrastanju.

Uz to, često se nedovoljno prepoznaje preadolescent kao „biće koje misli“. On je predstavljen kroz uprošćenu sliku koju čine nagoni, emocije i bunt. Ako se mišljenje i kognitivni kapaciteti i uzmu u obzir, gubi se iz vida intenzivan razvoj mišljenja (koje ne služi samo za savladavanje školskog gradiva). Identitet, iskazan kroz traganje na putu, nalaženja odgovora na pitanje *Ko sam ja* dobija svesne, intenzivne sadržaje – nalazi se u procesu formiranja.

Na osnovu navedenog, kao i u skladu sa našim profesionalnim iskustvom, nameće se potreba za celovitijim pristupom i uključivanjem kognitivnog aspekta u rad sa ovom grupom mladih, u okviru koga bi se odvijao proces traganja za odgovorom na suštinsko pitanje *Ko sam ja?* U okviru školskog konteksta je potrebno stvoriti preduslove za zajedničku aktivnost učenja koja je osvajanje ličnog i grupnog identiteta, jer kako kaže Vigotski, preko drugih postajemo ono što jesmo (Vigotski, 1977, 1996).

2.1. Širi metodološki pristup

Program rada sa preadolescentima i adolescentima se odvijao u okviru projekata *Zajednička istraživačka delatnost – živeti ovde i sada*, uz podršku Gradskog sekretarijata za obrazovanje i tokom izvođenja programa *Istraživačka delatnost mladih*, uz podršku Ministarstva za sport i omladinu, tokom 2009. godine. Bilo je obuhvaćeno 8 škola (tri srednje i pet osnovnih) sa teritorije Beograda. Radionice su se odvijale kroz grupni rad u školama i bile su tematski usmerene na razvoj socijalnih odnosa sa vršnjacima i odraslima. Postavljene su tako da podrže definisanje i razvoj pozitivnog pristupa sebi i drugima uz izbegavanje polarizovanja stavova. Metodološki pristup je aktivna konverzacija, koristi pozitivne izražajne potencijale koji leže u složenoj interakciji između deteta/mladog čoveka i grupe u kojoj živi, kroz osvešćivanje i aktiviranje ličnih i grupnih kreativnih sredstava i izraza, počev od ontogenetski najstarijih i primarnijih, prema složenijim i finijim modusima – glas, pokret, gest, slog, reč, kretanje, boja, linija... Rad se odvijao u okviru škola, a izvodili su ga edukovani nastavnici iz istih škola.

Opšti cilj aktivnosti je bio usmeren ka jačanju participacije i gradnji identiteta. Time se postizao sekundarni cilj: unapređenje obrazovne atmosfere, aktiviranje kreativnih i razvojnih potencijala na ličnom i grupnom planu, ovladavanje socijalnim kompetencama, kao i povećanje vidljivosti ove osetljive grupe na društvenom planu kroz seriju javnih prezentacija. Tokom rada se težilo da se očuva divergentnost i otvorenost pristupa kako bi se osnažio i obogatio stepen autentičnog učešća dece i mladih.

3. Cilj istraživanja

Iz prethodno iznetih činjenica postaje vidljivo da je cilj ovog istraživanja bio deo šireg cilja sa kojim je integrisan. Naučni doprinos istraživanja bi se ogledao u dolaženju do podataka o mišljenju i stavovima učenika, njihovom viđenju kvaliteta odnosa sa ključnim akterima u procesu odrastanja – vršnjacima i odraslim osobama iz okruženja. Praktični cilj istraživanja bi se ogledao u evaluativnoj vrednosti dobijenih odgovora, jer je pomoću njih moguće ne samo sagledati sadašnju situaciju sa autentične tačke, nego i programirati i modifikovati budući pristup u radu sa ovim uzrasnim grupama, prilagoditi ga ali istovremeno učiniti dovoljno dinamičnim i izazovnim da bi imao pozitivnih razvojnih efekata.

4. Postupak

U toku više radioničkih ciklusa koji su se odvijali u školama, učesnici su zamoljeni da slobodno razgovaraju o tome šta vide kao osnovne vrednosti i osnovne nedostatke kod svojih vršnjaka kao i kod odraslih osoba sa kojima se sreću. Slobodni odgovori koji su nastali tokom rada su u pisanoj formi sakupljeni posle radionice i analizirani.

Specifičnost pristupa se ogleda i u tome što učenici nisu bili pozvani u aktivnost da bi se prikupili podaci, već je proces bio obrnuto postavljen, podaci su prikupljeni kao artefakt procesa rada. Smatramo da je ovo važno, jer je time stepen autentičnosti dobijenih odgovora znatno veći nego u tradicionalnim jednokratnim pristupima mladima sa listama unapred određenih pitanja, kada se odgovori traže *ad hoc* za datu priliku, a zatim ispitivači odlaze iz grupe.

Težili smo da učesnici istraživanja budu u najvećoj meri učesnici, a tek u sekundarnom delu „izvori podataka“. Ovo smatramo posebno važnim u kontekstu razvojnog pristupa – mlad čovek je istovremeno ono što jeste i ono što tek postaje, dinamično polje nastajanja novih kompetenci, ličnosnih struktura i odlika. Jednokratni odlazak sa upitnicima u škole daje sliku onog što jeste, ali ne može da pruži sliku onoga što nastaje, zato su rezultati studija na mladima često, ma koliko uredno i korektno izvedeni, tek presek jednog segmenta, dok drugi, dublji, razvojni ostaje nevidljiv.

Neki ključni razvojni procesi i potrebe postaju vidljivi tek kada istraživač i sam postane učesnik u procesu, kada je uključen u grupu i kada je proces prikupljanja podataka ukotvljen u širi i realni socijalni kontekst koji prevazilazi standardnu situaciju postavljanja pitanja.

5. Učesnici

Istraživanje obuhvata ukupno 141 učesnika podeljenih u dve uzrasne grupe:

1. učenici VI i VII razreda uzrasta od 12 do 14 godina iz pet osnovnih škola, ukupno 84 učenika (48% dečaka, 52% devojčica).
2. učenici I, II, III i IV razreda srednje škole (medicinska, vazduhoplovna, železnička), uzrasta od 15 do 18 godina, ukupno 57 učesnika približno ujednačenih po razredima (54% mladića, 46% devojaka).

Istraživanje uključuje prirodne vršnjačke grupe koje su se obrazovale slobodnim izborom u okviru vannastavnih aktivnosti, tako da je zbog takve situacije stepen balansiranja uzorka bio niži. Uprkos nepotpunoj balansiranoosti, smatramo da su grupe bile realni reprezentanti procesa koji se u okviru vannastavnih aktivnosti odvijaju.

6. Analiza podataka i rezultati

Dve uzrasne grupe učesnika su ispitivane posebno, istim postupcima. Prvi korak je podrazumevao proveru polarizovanosti odgovora, a drugi analizu sadržaja odgovora. Budući da su odgovori davani u slobodnoj formi, svaki učesnik je davao onoliko odgovora koliko je želeo. Skoro svi učesnici su davali više od jednog odgovora na svako pitanje.

6.1. Kvantitativna analiza i rezultati

Provera polarizovanosti odgovora je izvedena tako što su odgovori podeljeni na pozitivne i negativne. Odgovori koji su dobijeni na pitanja „Šta najviše ceniš kod vršnjaka“ i „Šta najviše ceniš kod odraslih“ su tretirani kao pozitivni, a odgovori na pitanja „Šta ti najviše smeta kod vršnjaka“ i „Šta ti najviše smeta kod odraslih“ kao negativni. Posmatrana je frekvencija pozitivnih / negativnih odgovora po ispitaniku.

Kod **preadolescenata** su dobijene sledeće aritmetičke sredine: prednosti vršnjaci AS=4,77 prosek odgovora, nedostaci vršnjaci AS=4,58 prosek odgovora, prednosti odrasli AS=4,51, nedostaci odrasli AS=4,82. Testiranje razlika pokazuje da nema statistički značajnih razlika između grupa odgovora. Prednosti vršnjaci, u odnosu na nedostaci vršnjaci, $F=0,32$, za $df=83$, $p>0.05$. Prednosti odrasli, u odnosu na nedostaci vršnjaci, $F=0,79$, za $df=81$, $p>0.05$. Pošto su aritmetičke sredine sa najvišim rasponom pokazale neznačajnost, ostala dva para odnosa, prednosti vršnjaci – prednosti odrasli, i nedostaci vršnjaci – nedostaci odrasli, nisu testirane jer bi takođe pokazale neznačajnost. Učesnici su u proseku davali četiri odgovora.

Kod **srednjoškolaca** takodje ne postoje statistički značajne razlike u broju pozitivnih i negativnih osobina kod opisa vršnjaka i odraslih. Dobijene su sledeće aritmetičke sredine broja odgovora: pozitivne osobine vršnjaci AS=3,23, nedostaci vršnjaka AS=3,39, pozitivne osobine odrasli AS=3,28 i negativne osobine odrasli AS=2,40. Najveći raspon razlika između nedostataka vršnjaka i odraslih, ne pokazuje značajnost ($F= 1,40$, $df= 55$, $p>0.05$). Razlike između pozitivnih i negativnih osobina vršnjaka nisu značajne ($F=0,00$, $df=55$, $p>0.05$), kao ni između pozitivnih i negativnih odlika odraslih osoba ($F=1,20$, $df=55$, $p>0.05$). Učesnici su prosečno davali tri odgovora.

Rezultati ukazuju na balansiranost odgovora, u najgrubljem evaluativnom smislu ni jedna ni druga grupa se ne posmatraju kao „crni“ ili „beli“, tj. ne postoji sklonost da se odrasli vidi kao negativan, a vršnjak kao bolji, kako bi se na osnovu zdravorazumnog ili medijski posredovanog očekivanja moglo pomisliti. Pozitivne i negativne osobine vršnjaka i odraslih su u numeričkom smislu podjednako zastupljene.

6.2. Kvalitativna analiza sadržaja odgovora i rezultati

Odgovori su klasifikovani prema sadržaju. Pri kvalitativnoj analizi će biti prikazane one klase odgovora koje se najčešće pojavljuju. Kao kod većine studija koje smo na ovaj način izvršili (Ognjenović, 2003) i u ovom slučaju se pokazalo da su slaganja između pozitivnih odgovora viša nego između negativnih, što će čitalac uočiti preko viših vrednosti procenata učesnika kod kojih se odgovor pojavljuje.

6.2.1. Osnovna škola – preadolescenti

Kod **vršnjaka se najviše cene** sledeće osobine:

- druželjubivost, drugarstvo (57% učesnika),
- iskrenost (47,6% učesnika),

- duhovitost, humor (35,7%),
- veseli, bezbrižni (24%),
- dobrotu (20%),
- energični (20%),
- različiti od odraslih (12%), snalažljivi, saosećajni.

Primeri odgovora:

„Uvek su spremni da pomognu, cenim kad je neko iskren, pažljiv prema tebi, kada te neko razume u bilo kojoj situaciji.“

“Imaju više energije.“

“Igraju se, veseli su.“

Kod odraslih se najviše cene:

- mudrost, životno iskustvo, vode na pravi put (52,4%),
- razumevanje, podrška (50%),
- sloboda (rade šta hoće, ne idu u školu, sami sebi gazde, 35,7%)
- odgovorni (20,2%).

„Odgovaraju za svoje postupke, imaju svoj posao, vaspitavaju decu, imaju pametnije mišljenje o nekim stvarima.“

„Pokušavaju da nam pomognu (nekad preteruju).“

Kod vršnjaka smeta:

- agresivni, tuku se, grubo (29,5%),
- lenji (23,9%),
- sebični, puše, piju (22,5%),
- tužibabe (21,1%),
- podsmevanje (16,9%).

„Drski su, biju se, ne slušaju, nemaju para, mrze odrasle, ne uče, ne rastu, ne pevaju, jedu nedozvoljenu hranu, piju gazirane sokove, ne poštuju druge!“

Kod odraslih smeta:

- strogi, kažnjavaju (24%),
- nerazumevanje (20%),
- napeti, nervozni (20%),
- tvrdoglavi, uvek u pravu (17%),
- nemaju vremena (15%),
- previše brinu i izmišljaju probleme (14%),
- zahtevaju (12%),
- piju (12%) ...

„Nedostatak odraslih ... šalju kod psihologa ...“

„Skoro uvek su nervozni. Dosadni, tvrdoglavi.“

6.2.2. Adolescenti – srednjoškolci

Kod vršnjaka se ceni:

- iskrenost (53%),
- razumevanje, podrška (45%),
- druželjubivost (35%),
- duhovitost (32%),
- pozitivan stav (30%),
- odgovornost (21%).

„Ponašaju se ponekad zrelo, ponekad nezrelo, pa vidi se da su na granici između odraslog čoveka i deteta u pubertetu.“

„Kod vršnjaka cenim iskrenost, duhovitost, to što ne opterećuju problemima previše, cenim kada ispune neki dogovor, kad hoće da me časte, osećajnost.“

Kod odraslih se ceni:

- spremnost da pomognu (70%),
- iskusni, mudri (56%),
- ljubazni i poštuju (51%),
- odgovorni, pouzdani (47%).

„Kod odrasle osobe cenim kada me gleda kao odraslu osobu, hoće da me saslušaju, čuje moje mišljenje.“

„Daju savete stečene dugogodišnjim iskustvom.“

Kod vršnjaka smeta:

- neiskrenost (70%),
- nezrelost (58%),
- nasilni, vulgarni (35%),
- ljubomorni (25%).

„Izmišljaju lovačke priče, baronišu.“

„Smeta mi neodgovornost.“

Kod odraslih smeta:

- strogi, kritikuju (37%),
- misle da su najpametniji (32%),
- ne razumeju mlade (28%),
- okupirani svojim problemima (26%).

„Stalna prevelika briga, čak i u situacijama kada je to potpuno nepotrebno.“

7. Zaključci

Na osnovu nalaza do kojih smo došli postavlja se bitno pitanje:

Da li se može ublažiti dramatika odrastanja u postojećem društvenom kontekstu?

Sažeto iskazan odgovor bi glasio da to nije *nemoguća misija*. Predstave vršnjaka i odraslih su zasnovane na socijalnim osobinama, sadrže kompetence koje se aktiviraju u socijalnom odnosu. Poželjne osobine vršnjaka se razlikuju u odnosu na osobine odraslih, uviđa se razlika između mlade i odrasle osobe i sagledava njihova komplementarnost u procesu odrastanja.

Zona u kojoj treba tražiti odgovore je u dinamici i celovitosti životnog polja u kojem su povezani svi akteri – društvena zajednica, škola, porodica, vršnjačke grupe. Smatramo da bi u ovakvom kontekstu bio korisna promena za institucije obrazovanja danas u kojima se insistira na znanju, a zapostavlja se razvoj. U školi dominira kognitivni aspekt i ne tako retko u formi redukovano ishoda koji se svodi na znanje činjenica, odnosno tačnih odgovora. Razmatrajući pripremanje učenika za učešće u demokratskom društvu oslanjanjem na unapred dati scenario koji je orijentisan na produkt, učesnici mogu steći uverenje da su trajno ovladali kompetencijom da budu aktivni, kreativni učesnici u građanskom demokratskom društvu. Ali je isto tako moguće da se s vremenom, kako najčešće bude, to svede samo na pravo glasa kao odlučujuću karakteristiku i odrednicu demokratije, ali ne i participaciju i osećaj učešća u zajednici.

U savremenom svetu perspektiva mladih se posmatra mnogo šire, okrenuta je izazovima i uzajamnoj podršci odraslih mladima i mladih mladima, zainteresovana je za njihov razvoj kao socijalno odgovornih pojedinaca a vrsta dobiti koju istraživači koji se bave razvojem mladih traže uključuje osećanje pripadnosti, doživljaj bliskosti, pozitivne odnose sa drugima i ovladavanje socijalnim, emocionalnim i intelektualnim izazovima (Holzman, 2009: 70).

U raspravi o identitetu mladih Vesthajmer ukazuje na dva važna povezana aspekta – negovanje zajednice i gajenje nade. Zajednički doživljaj uspeha izvedene akcije nosi istu težinu kao i doživljaj da je zajednički urađeno nešto značajno i vredno. Gajenje nade kod mladih koji aktivno traže rešenja za neka od gorućih složenih pitanja društva – socijalna, politička, ekonomska, izuzetno je važno. Nada se može posmatrati kao dimenzija građanskog, civilizovanog identiteta, gde je uspešan akter onaj koji neguje smisao i osećanje mogućeg (Westheimer, 2010).

7.1. Školski psiholog

Psiholog se pojavljuje samo u jednom obliku odgovora, za koji je potreban komentar: odlazak kod školskog psihologa se javlja kao kaznena mera kojoj odrasli pribegava prema mladima, kao servisna služba u sistemu kontrole i zastrašivanja. Postavlja se pitanje koje smo to profesionalne izazove prevideli i propustili, koje mogućnosti nisu iskorišćene, kada se umesto razvojne i konstruktivne dobija uloga kažnjavača, kontrolora discipline?

7.2. Образovna atmosfera

Образovni programi za ovaj uzrast na osnovu nalaza do kojih smo došli ukazuju da je interakcija unutar grupa kao i između grupa osnova za aktivnosti u školama bez obzira na to da li se radi o ovladavanju određenim znanjem predmetne nastave ili rekreativnih i kreativnih aktivnosti. Nastavnik koji predaje fiziku, na primer pored znanja o činjenicama svoje struke treba da ovlada znanjem o značaju odnosa sa učenicima u razredu u kojem se kognitivno i emotivno ne suprostavljaju već čine celovit doživljaj – da omogući da učenik izgradi autonoman odnos u kojem ne uči zato što voli nastavnika, nego materiju u koju ga je nastavnik uveo, u kojem nastavnik čini više od proveravanja znanja.

Neke od ključnih osobina tako postavljene obrazovne atmosfere bile bi da:

1. Razvijaju socijalnu razmenu,
2. Stvore povoljne okvire za iskrenu i autentičnu razmenu,
3. Podržavaju saradnju u okviru uzrasta,
4. Smanje nivo punitivnosti odraslog,
5. Favorizuju zainteresovane odrasle u okruženju,
6. Neguju odnos poštovanja prema mladima,
7. Podrazumevaju pedagošku odgovornost odraslog.

Fleksibilnost razmene u kojoj nastavnik nije ustoličen u poziciji onog koji podučava druge nego gradi prostor u kojem i sam uči od svojih učenika, donela bi veliku razvojnu dobit za obrazovni proces.

Ovo obuhvata celovitost životnog polja u kojem se povezuju svi učesnici društvene zajednice, škola, porodica, vršnjaci. Naše uverenje da to nije „nemoguća misija“ zasniva se na nalazima do kojih smo došli praktično.

Nastavnik se vidi kao osoba koja ima svest o sebi kao osobi koja podučava, ali je i sama podučavana. Njen profesionalni razvoj se ne vidi samo kao usavršavanje postupaka podučavanja, nego kao proces učenja za život (Holzman, 1997). Prepoznavanje suštinskog značaja interakcije, ne samo u obrazovanju, nego u celokupnom posredovanju kulture, trebalo bi da vodi ka korišćenju slobode i mogućnosti da vaspitanje vidimo kao „participatorni proces u kome ljudi primenjuju svoju kolektivnu moć da stvaraju nova okruženja, novi socijalni, emocionalno-intelektualni rast, i nove forme društvenog života“ (Holzman, 2009: 153).

7.3. Kontrasti između grupa

U pozitivnom svetlu, odrasli su mudri, iskusni, vode na pravi put, razumeju, podržavaju, preuzimaju odgovornost, imaju slobodu da vode svoje živote. Oni se postavljaju partnerski i zaštitnički prema mladima ali uz očuvanje autonomije i poštovanje privatnosti mladih.

U negativnom smislu, odrasli postaju strogi, kažnjavaju, ne razumeju mlade, napeti su i nervozni, tvrdoglavi, sujetni, misle da su uvek u pravu, previše brinu, zahtevaju i očekuju ali ne podržavaju. Odrasli se u tom svetlu skriva iza svojih obaveza i preopterećenosti problemima svakodnevice u kojoj živi, ne reaguje prospektivno, pogledom unapred, nego retrogradno kada se dogodi loša ocena ili iskrasne problem.

Pozitivne odlike vršnjaka kao što su druželjubivost, iskrenost, duhovitost, veselost, optimizam, energičnost, snalažljivost i saosećajnost, potvrđuju značaj socijalnih odnosa u odrastanju.

Negativne odlike vršnjaka koje se naglašavaju su agresivnost, sklonost fizičkom konfliktu, grubost, lenjost, nedostatak odanosti, tužakanje, podsmevanje drugima.

U kontekstu odrastanja, postojanje vršnjaka koji su pozitivni i onih koji su negativni, postavlja se u konfrontirane pozicije, potrebna je akcija odraslih da ublaži i spreči potencijalno nasilje u okruženju. Konstruktivno pronalaženje odgovora leži u jačanju dijaloga, ne samo između generacija, nego i između vršnjačkih grupa. Socijalna realnost danas (pojačani i vidljivi izlivi grupne agresije), kao i psihološka realnost ukazuju na nedostatak dijaloga i saradnje između i unutar uzrasnih grupa, a u dijalogu i razmeni vidimo potencijal ne samo za transformaciju konflikta, nego i za grupni razvoj.

Izdvajanje onoga što se među obeležjima odraslog i deteta pojavljuje, otvara polje mogućeg delovanja. Ako prihvatimo ono što deca i mladi govore, da u njima ima radosti, razigranosti, maštovitosti, radoznalosti, puno ideja, a u odraslima mudrosti, iskustva, znanja, razumevanja, odgovornosti, onda je to potencijal za aktivnosti u kome leži mogućnost uzajamne dobiti. Tada može da se dogodi dekonstrukcija i rekonstrukcija zidova unutar generacija i među generacijama.

Literatura

- Baucal, A. (2012). *Ključne kompetencije mladih u Srbiji u PISA 2009 ogledalu*. Institut za psihologiju: Filozofski fakultet u Beogradu.
- Cvijan, N. (2010). *Povezanost epistemoloških verovanja i motivacione orijentacije kod učenika i nastavnika gimnazija*. XVI Naučni skup „Empirijska istraživanja u psihologiji“, Filozofski fakultet, Beograd.
- Holzman, L. (1997). *Schools for Growth: Radical alternatives to current education models*. Lawrence Erlbaum: NY.
- Holzman, L. (2009). *Vygotsky at Work and Play*. Rutledge: London and New York.
- Howarth, C. (2010). *Papers on Social Representations* Vol. 19, pages 8.2–8.17 (<http://www.psych.lsc.ac.uk.pst>)
- Jovanović, V. et al. (2010). *Podbacivač u školi: neko ko ima problem ili „buntovnik“ koji pravi problem?* XVI Naučni skup „Empirijska istraživanja u psihologiji“, Filozofski fakultet, Beograd.
- Koledin, G. (2010). *Stavovi studenata prema kvalitetu visokog obrazovanja*. XVI Naučni skup „Empirijska istraživanja u psihologiji“, Filozofski fakultet, Beograd.
- Marušić, M. (2010). *Nezadovoljstvo poslom nastavnika zaposlenih u privatnim i državnim školama*. XVI Naučni skup „Empirijska istraživanja u psihologiji“, Filozofski fakultet Beograd.
- Newman, F. and Goldberg, F. (2009). *Vodič za stalni lični rast i razvoj – Let's Develop*. Mostart Zemun i Buybook Sarajevo.

- Ognjenović, V. i Škorc, B. (2003). *Zdravo da ste evaluacija programa*. NVO „Zdravo da ste“, Akademska štampa, Beograd.
- Ognjenović, V. u Savić, J. (2007). *Kreativnost, izgradnja zajednice i razvoj*. Filozofski fakultet Banja Luka.
- Plut, D. i Krnjaić, Z. (2004). (ur.) *Obrazovanje i društvena kriza: dokument o jednom vremenu*. Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta, Beograd.
- Pramling, N. (2006). *Minding Metaphors – using figurative language in learning to represent*. Goetheborgs Universitet, Acta Universitatis Gothoburgensis. 238.
- Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama*. Institut za psihologiju, Beograd.
- Prosvetni pregled – specijalni broj*. (2010). List prosvetnih radnika Republike Srbije.
- Škorc, B. i Ognjenović, V. (2007). *Potencijali mladih – viđenje mladih pogođenih ratom, predstavnika vladinih i nevladinih insitucija*. Dani primenjene psihologije, Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu.
- Vigotski, L. (1977). *Mišljenje i govor*. Nolit: Beograd.
- Vigotski, L. (1996). *Dečija psihologija*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva: Beograd.
- Westheimer, J. (2010). *Confronting Power; Success Isn't Everything – But It's Nothing Either*. Democracy and Education, Vol, 19, No 2.

Bojana Škorc, Vesna Ognjenović, Biljana Pejić

ASSESSMENTS OF SOCIAL RELATIONS BETWEEN ADOLESCENTS AND ADULTS IN EDUCATION

Summary: Research is focused on subjective visions of peers and adults in education, by two groups of subjects, preadolescents and adolescents. Age of subjects is seen as developmentally significant and not properly covered by psychological programs. Subjects participated open-ended workshops and responded to questions: What you respect on your peers and adults around you? What you don't like on your peers and adults around you? Two age groups participated, preadolescents from 5 primary schools (84 subjects) and 3 secondary schools (57 subjects). Free responses have been collected and analyzed by ANOVA testing polarization of responses, and qualitatively, showing rank-order for most frequent categories. Most positive characteristics are: sociability, honesty, good humor, and optimism, most negative traits in peers are: aggressiveness, laziness, dishonesty and envy. Results for both groups show differences between estimations of peers and adults characteristics. Social and interactive skills and characteristics are seen as crucial positive qualities.